

РОЗДІЛ 15 РЕЦЕНЗІЇ

УДК 82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.31.48>

НОВІ КОНТУРИ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛЕМІЧНОГО ПИСЬМЕНСТВА¹
Рецензія на монографію Ткачука Р. Ф. «Полемічна творчість Теодора Скуминовича в історичній, богословській та риторичній проєкціях». Київ: КММ, 2023. 223 с.

THE NEW CONTOURS OF UKRAINIAN POLEMICAL LITERATURE

Review of the monograph by R. F. Tkachuk "The polemical work of Teodor Skuminovich in historical, theological and rhetorical projections".
Kyiv: KMM, 2023. 223 p.

Соболь В.О.,

orcid.org/0000-0003-0484-6874

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри україністики факультету прикладної лінгвістики
Варшавського університету

Українська польськокомовна полемічна література XVI–XVII ст. одна із найбільш цінних і унікальних сторінок в історії національного письменства, культури загалом. Попри те, що релігійна полеміка відіграла важливе значення для розвитку літературного бароко в Україні, зростання національної свідомості та освіченості тогочасного суспільства вона вивчена фрагментарно. Дослідники полемічних пам'яток, в яких віддзеркалюється церковно-суспільні відносини ранньомодерної доби, передусім вивчали твори представників православного табору, а доробок уніатів та католиків ігнорувався, вважався антиукраїнським. Проте це не зовсім так, що засвідчує підготовлена в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України Русланом Ткачуком монографія «Полемічна творчість Теодора Скуминовича в історичній, богословській та риторичній проєкціях».

Наукова новизна і значимість монографії не викликає сумнівів. Так, в історію української культури повертається постать Теодора Скуминовича, знаннями якого захоплювалися видатні вчені Німеччини та Нідерландів. В українському літературознавстві це перше дослідження, в якому проаналізовано полемічний твір нащадка давнього боярського українського роду Тишкевичів Теодора Скуминовича «Przyczynty porzucenia Disuniey przezacnemu narog-

dowi ruskiemu podane» (1643 р.). В новітні часи української державності важливим завданням є відновлення історичної пам'яті, дослідження тісних зв'язків України і Європи в минулих століттях. Актуальність роботи зумовлено тим, що твір Теодора Скуминовича залишався дотепер недослідженим, незважаючи на те, що він мав безпосередній вплив на укладення митрополитом Петром Могилою першого катехізису Київської митрополії. У монографії докладно розкрито історичний, богословський та художній аспекти книги Теодора Скуминовича, що транслиував в Україну католицький погляд на причини занепаду Візантії та давньої Русі-України.

Рецензована монографія складається зі вступу, семи тематичних розділів, висновку, списку використаних джерел, серед яких є чимало праць, написаних латинською, польською та англійською мовами, розгорнутого покажчика імен, а також анотації. У своїй роботі дослідник виявив суттєву глибину володіння історичним і богословським матеріалами у розкритті таких порушених Теодором Скуминовичем складних питань обрядово-догматичного характеру між Східною та Західною церквами, як примат Папи Римського, Філіокве, причащення квасним чи прісним хлібом, загробне життя праведників. Історико-богословський та літературознавчий зміст монографії, який вибудовано на теоретичних працях

¹ Ткачук Р. Ф. «Полемічна творчість Теодора Скуминовича в історичній, богословській та риторичній проєкціях». Київ: КММ, 2023. 223 с.

закордонних та вітчизняних учених дає можливість зрозуміти суть духовних і історичних процесів, що відбувалися у Візантійській імперії і давній Русі-Україні, розкрити зміст конфесійних відмінностей, а також дослідити ідіостиль полеміста, що співвідноситься з епохою раннього бароко.

У монографії в розрізі теоретичного дискурсу розкрито суб'єктивний погляд Теодора Скуминовича на причини занепаду державності Візантії та давньої Русі-України. Окрему увагу приділено аналізу концепції унійних полемістів про історичні зв'язки Київської митрополії з Римом від початку її заснування, представленню католицького погляду на примат Папи Римського та рецепції схизми Московської церкви з Київською митрополією культурною елітою України. Важливим є виклад деталей церковного життя тогочасного українського суспільства, які навів Теодор Скуминович в останніх розділах своєї книги.

Здобутком монографії Руслана Ткачука є його об'єктивність у дослідженні полемічного доробку Теодора Скуминовича. У праці критично розглянуто аргументи, які полеміст навів для підтвердження своїх міркувань про віровчительну єдність Сходу і Заходу. Зокрема, дослідник зауважив помилку Теодора Скуминовича у паспортизації цитати Іоанна Златоуста, яку у творі було використано для обґрунтування доктрини про Філіокве, вказав на те, що фрагменти творів Василя Великого, на які покликався автор, на Сході вважалися сфальшованими. Крім того, у монографії висвітлено питання автентичності

грамоти патріарха Нифонта, текст якої Теодор Скуминович навів у творі для спростування тверджень автора «Патерикону», з'ясовано хибну атрибуцію у творі листа митрополита Іоанна до папи Климента III та проаналізовано аргументи, наведені на користь хрещення княгиня Ольги патріархом Теофілактом, а не Полієвктом, як доводили православні письменники.

Суттєвим недоліком роботи є відсутність перекладу цитат латинською мовою. Для сучасного читача це створює незручності, адже в наш час не кожен вміє читати латинською мовою. Проте, це зауваження аж ніяк не применшує наукового значення дослідження, результати якого є вагомим внеском у вивчення історії української літератури.

Монографія Руслана Ткачука «Полемічна творчість Теодора Скуминовича в історичній, богословській та риторичній проєкціях» написана на високому науковому рівні, є важливою та актуальною для відновлення історичної пам'яті українського народу. Вона має суттєву новизну і цінність, оскільки у ній проаналізовано стародрук, що є бібліографічною рідкістю. Важливим здобутком дослідження є повернення в історію української літератури полемічного доробку Теодора Скуминовича та реабілітація його імені на батьківщині. Отримані в ході дослідження результати оприявнюють тісні зв'язки України і Західної Європи у XVII ст., засвідчують високий освітній рівень українських богословів-письменників. Монографія поглиблює та дає нові відомості про українську полемічну літературу, розкриває її тематичне багатство і наративну своєрідність.